

Competente Rebellen

Competente Rebellen

*Hoe de universiteit in opstand kwam
tegen het marktdenken*

Casper Thomas

AUP

Ontwerp omslag: Suzan Beijer
Lay out: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6298 074 7
e-ISBN 978 90 4853 021 2 (pdf)
e-ISBN 978 90 4853 022 9 (ePub)
NUR 740

© C. Thomas / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2015

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Voor mijn vader, UvA-alumnus

No doubt, our age, like every other, is a time of crisis and anything which diminishes unnecessary maladjustments within and between human beings is to be welcomed.

Isaiah Berlin, Notes on the Way

Inhoud

Inleiding	9
1. De universiteit als markt	19
2. 'Bezet, blokkeer, dit beleid pik ik niet meer!'	47
3. <i>Occupy</i> Maagdenhuis	75
4. Niet efficiënt, wel belangrijk – het Maagdenhuis als open forum	99
5. Bezoek van een bezettingsintellectueel	123
6. Een nieuwe universiteit, wereldwijd.	139
7. De UvA in de schulden	153
8. Ontruiming	177
Nawoord	203
Dank en verantwoording	211
Lijst van afkortingen	213

Inleiding

Soms lijkt het alsof een ingrijpend voorval nauwelijks blijvende gevolgen heeft. Dat geldt zowel voor een intense persoonlijke ervaring als voor spectaculaire publieke gebeurtenissen. Een verloren vriendschap, het maken van een lange reis, een groep studenten die wekenlang een universiteitsgebouw bezet houdt – na een tijdje lijkt het leven weer zijn gewone gang te gaan. Alsof er niets is gebeurd. Het rumoer ebt weg, iedereen neemt zijn eigen plaats weer in. Soms een ervaring rijker, soms een illusie armer, soms allebei.

Op deze manier kan de geschiedenis ons zand in de ogen strooien. We laten ons meeslepen door gebeurtenissen, vooral wanneer ze spannend en nieuw zijn, als ze de belofte in zich dragen dat de manier waarop de wereld nu is georganiseerd anders kan. Maar als het voorbij is, treedt de verwarring in. Was dat nu echt zo belangrijk? Was die gebeurtenis nu zoveel media-aandacht waard, zoveel gesprekken in het café? Hoe ga ik weer terug van de uitzonderingstoestand naar het normale leven? Misschien is geduld het beste antwoord op deze vragen. Het duurt vaak even voordat de consequenties van een plotselinge gebeurtenis zich laten bevatten. ‘De uil van Minerva begint pas met het aanbreken van de schemering aan zijn vlucht’, is een vaak aangehaalde wijsheid van Hegel. Je kunt een tijdperk pas begrijpen als het voorbij is, vond de filosoof. Johan Cruijffs ‘je gaat het pas zien als je het door hebt’ is daar een nuchter Hollandse variatie op. Maar dat betekent niet dat je passief moet wachten tot je het door hebt. Je kunt actief op zoek gaan naar duiding, je kunt je verdiepen in wat hoofdrolspelers te zeggen hebben. Je kunt, kortom, proberen

Minerva's gevederde vriend wakker te schudden in de hoop dat hij eerder gaat vliegen.

Competente Rebellen is een poging om te doorgronden wat er gebeurde in het vroege voorjaar van 2015 op de Nederlandse universiteiten, en op de Universiteit van Amsterdam (UvA) in het bijzonder: een golf van protest tegen de manier waarop de academie functioneert. Tegen het marktdenken op de universiteiten, tegen de uitkleding van de geesteswetenschappen, tegen de universiteit als diplomafabriek. Het zijn gevoelens die al langer leven in 'de ivoren toren', maar in het Maagdenhuis tot uitbarsting kwamen. Die geschiedenis gaat over radicale studenten, geharnaste bestuurders, kritische wetenschappers en hun zoektocht naar een nieuwe universiteit. Maar het verhaal begint met een feestje: de verjaardag van de Universiteit van Amsterdam.

Acht januari is een bijzondere datum op de Amsterdamse academische kalender. Die dag viert de UvA haar dies natalis, de datum van oprichting. In 2013 deed ze dat voor de 381ste keer sinds de oprichting van deze universiteit als Athenaeum Illustere ('Doorluchtige School') in 1632. Behalve het bereiken van die eerbiedwaardige leeftijd, had de grootste universiteit van Nederland genoeg andere redenen om de vlag uit te hangen. Het ging goed met de UvA. In de QS World University Rankings stond de UvA op plaats 62, de hoogste notering van alle Nederlandse universiteiten. Aan de oostkant van het stadscentrum naderde de voltooiing van het Roeterseilandcomplex, een splinternieuwe campus waarmee tientallen miljoenen waren gemoeid en waar jarenlang aan gewerkt was. Eenmaal gereed kon een deel van de monumentale panden in het stadscentrum met hun kleine ramen en smalle gangetjes worden vervuuld voor, zoals het universiteitsbestuur het noemde, 'de beste

faciliteiten die er mogelijkwijs voor deze universiteit te bieden zijn’.

Dies nummer 381 werd gevierd met het ceremonieel vertoon waar universiteiten een patent op hebben. Die ochtend schreed het cortège van hoogleraren in toga langzaam de Lutherse Kerk aan het Spui binnen, begeleid door orgelmuziek. Ereplaatsen waren bestemd voor de mannen die deze dag een eredoctoraat kregen: ruimtevaarder André Kuipers en de Indiase zakentycoon Ratan Tata. Rector magnificus Dymph van den Boom hield een openingsrede waarin ze het belang van academische vorming en kritisch denken benadrukte. Ze maande studenten ‘niet op de woorden van een autoriteit te vertrouwen, maar af te gaan op het eigen oordeel’. Van den Boom oogstte applaus toen ze de UvA omschreef als een plek waar studenten worden opgeleid tot ‘competente rebellen’. Er was maar één domper op de dag. Mogelijk was een steak tartaar bij het diner de boosdoener. Of misschien waren het hapjes tijdens de receptie. De precieze oorzaak is nooit helemaal opgehelderd, maar die avond lagen 230 gasten in bed met een voedselvergiftiging.

Terugkijkend was er meer aan de hand. Rondom de diesviering hing een zweem van opstand. Sruti Bala, onderzoeker gespecialiseerd in globaliseringsvraagstukken, schreef een protestbrief waarin ze stelde dat de UvA haar geloofwaardigheid aantastte door aan de ‘kapitalistische’ Ratan Tata een eredoctoraat te verlenen. De Tata Group heeft een ongezonde machtspositie in India en maakt zich schuldig aan grootschalige landroof, stelde Bala. Een twintigtal wetenschappers ondertekende de aanklacht. In een tegenbrief nam een Amsterdams vvd-raadslid het op voor de UvA. ‘Ratan Tata heeft zijn bedrijf tot grote bloei gebracht, is in het door corruptie geteisterde India altijd integer gebleven en heeft tegelijkertijd grote bijdragen

geleverd aan de maatschappij. Deze toepassing van het kapitalisme verdient geen kritiek, maar navolging!' Zo werd het UvA-feest, waarbij een van de rijkste ondernemers ter wereld op het schild werd gehesen, afzetpunt voor een debat over kapitalisme op de universiteit.

Achteraf krijgt ook de diesrede van de rector een bijzondere lading. Dymph van den Boom vroeg om competente rebellen. Toen haar verzoek werd ingewilligd, bleken die toch minder gewenst dan gedacht. De rebelse geest openbaarde zich twee jaar later ten volle in de Amsterdamse Spuistraat. Het Bungehuis, thuisbasis van de Faculteit Geesteswetenschappen, werd halverwege februari 2015 bezet door 'De Nieuwe Universiteit', een actiegroep die vond dat de academie in de uitverkoop werd gedaan. Deze club eiste onder meer democratische verkiezing van het College van Bestuur, vaste contracten voor ál het wetenschappelijk personeel en minder rendementsdenken op de universiteit. Wat het precies is, dat rendementsdenken, zal in dit boek aan de orde komen. In ieder geval houdt het nauw verband met denken in termen van kwantiteit, meetbaarheid, vraag en aanbod, kosten en baten. Marktdenken, kortom, dat volgens de demonstranten niet het uitgangspunt moet zijn op een publiek instituut dat er is voor kennisvergaring. Symboolisch was hun laatste punt: behoud van het Bungehuis als UvA-locatie. Dit art-deco pand was door de UvA in de verkoop gezet. De bezetters wilden de boodschap afgeven dat de universiteit er is voor kennisvergaring, en niet voor vastgoedhandel.

Na het Bungehuis volgde een tweede bezetting, ditmaal van het Maagdenhuis. Normaal is dit historische pand aan het Spui in hartje Amsterdam de bestuurszetel van de universiteit, maar op 25 februari 2015 werd het Maagdenhuis bezet door studenten. 'Bevrijd' zouden ze zelf zeggen.

Bevrijd van bestuurders die in hun ogen niet luisteren naar de diepe onvrede op hun eigen universiteit. Honderden docenten sloten zich bij de protesten aan, een veelvoud daarvan betuigde steun. Vanuit de UvA sloeg het protest over naar andere Nederlandse universiteiten. Zes weken lang was het Maagdenhuis een kokende ketel waaruit ideeën opborrelden voor een nieuw type universiteit. Tegelijk was de Maagdenhuisbezetting een oefening in nieuwe politiek. De studenten daagden de zittende macht op de UvA openlijk uit, en plaatsten daar een open organisatie tegenover waar niet de hiërarchie maar de ideeën telden.

De bezetting van het Maagdenhuis is symbool geworden voor de universitaire opstand van 2015, die uitvoerig en op een opvallend sympathiserende toon werd besproken in de media. Studenten hielden het pand bezet en sliepen er 's nachts. Op het open podium in het hoge atrium van het gebouw verscheen een keur aan sprekers die harde noten kraakten over de academie anno 2015. In plaats van door verbeelding, nieuwsgierigheid en intellect, werd de universiteit in hun ogen gedreven door bureaucratie, controledrang en geldtellerij.

Als zoiets gebeurt, kun je twee dingen doen. Je kunt de bezetters wegwuiven, als een marginale klik studenten met misplaatste ideeën. Die houding sprak uit het optreden van Louise Gunning, bestuursvoorzitter van de UvA ten tijde van de bezetting. Op de eerste avond van de Maagdenhuisbezetting sommeerde ze de studenten namens het College van Bestuur 'ons Maagdenhuis' te verlaten, alsof het ging om vervelende gasten die te lang op een feestje bleven plakken. Wat Gunning toen niet doorhad, was dat het al lang niet meer 'haar' Maagdenhuis was. Uiteindelijk werd de bezetting zelfs haar Waterloo. Aan het eind van deze roerige episode in de geschiedenis van de UvA trad ze af als voorzitter.

Er is ook een andere reactie mogelijk op dit soort oproer. Je kunt een poging doen te begrijpen wat het betekent als een groep studenten overgaat tot zoiets extreems als een bezetting en wetenschappers zich massaal bij het protest aansluiten. Dat vraagt enige lenigheid van denken, het opschorten van vooroordelen misschien, en een dosis geduld. Leningheid omdat een bezetting in principe buiten de wettelijke kaders valt. Maar wie een bezetting als actiemiddel direct afkeurt omdat het niet binnen de regeltjes past, zal niet snel ontdekken welke problemen er schuil gaan achter zo'n wilde actie. Hier passen de woorden van Isaiah Berlin vooraan in dit boek. Berlin vond dat alle vormen van non-conformisme verwelkomd moesten worden, zeker op universiteiten. Dat is de strekking van 'Notes on the Way', een essay uit 1946 waarin hij de Amerikaanse en zijn eigen Engelse academische cultuur vergeleek na een verblijf in de Verenigde Staten. Berlin was bezorgd dat universiteiten wereldwijd zich steeds meer gingen gedragen als instrumenten om geesten te kneden volgens de bestaande orde, in plaats van als plekken die uitnodigen tot intellectuele tegendraadsheid.

De vooroordelen die moeten worden opgeschort zijn vooral van het soort dat op activisten wordt geplakt: langharig, ideologisch dichtgetimmerd, niet bereid tot constructieve dialoog. Geduld tenslotte is nodig omdat dit type betoging anders was dan andere. Het was een protest in de geest van Occupy, de wereldwijde protestbeweging die in 2011 in steden overal ter wereld pleinen bezet hield in naam van 'the 99 percent'. Occupy demonstreerde tegen het graaikapitalisme en de groeiende ongelijkheid, niet om een vooraf vastgesteld eisenpakket ingewilligd te krijgen, maar om een andere manier van doen en een andere manier van denken in de praktijk te brengen. Voor het Maagdenhuis gold

hetzelfde. De bezetting was veel meer dan een pressiemiddel. Het ging erom te laten zien dat de huidige manier waarop een universiteit functioneert niet de enig mogelijke is.

Wie zich in de universiteitsrevolte verdiept, komt tot een aantal ontdekkingen. Bijvoorbeeld de ontdekking dat veel van de deelnemers allesbehalve 'beroepsactivisten' waren, zoals sommige critici beweerden. Ook ontdek je dat de klachten die de demonstranten hadden niet op zichzelf stonden. Onderwerpen die werden aangekaart in het Maagdenhuis zie je elders terug. De demoraliserende effecten van werken op basis van flexibele contracten bijvoorbeeld, of de destabiliserende werking van schulden. De Universiteit van Amsterdam heeft nog nooit zo diep in de schulden gezeten als nu. Tegelijk moeten studenten sinds kort meer lenen dan ooit om hun opleiding te bekostigen. Deze ontwikkelingen staan model voor de fase waarin onze economie verkeert. Schuld, zo zal later in dit boek blijken, is een ontregelende economisch factor geworden, zowel voor universiteiten als voor de samenleving als geheel. Naarmate het protest voortduurde groeide bij mij de overtuiging dat het model staat voor de grote ideologische strijd van deze tijd: over waar macht ligt in onze samenleving, over hoever het marktdenken mag doordringen in het dagelijks leven, over hoe publieke diensten als onderwijs en zorg te organiseren.

De bezetting van het Maagdenhuis was de grootste protestactie die de Universiteit van Amsterdam meemaakte in haar bijna vier eeuwen geschiedenis. Groter nog dan de legendarische Maagdenhuisbezetting van 1969. Toen zaten de studenten nog geen week in het Maagdenhuis. In 2015 duurde het anderhalve maand voordat de studenten het gebouw onder dwang van de politieknuppel verlieten.

Die allereerste bezetting van het Maagdenhuis is een nationale mythe geworden. Haast iedereen kent de

zwart-witfoto's, of de krakerige fragmenten uit het Polygonjournaal. De studenten zittend op de vloer, hun spijkerjacks, de baarden, het lange haar, de roep om 'demokrasie'. Parijs had de studentenopstand van 1968, Nederland heeft de Maagdenhuisbezetting van 1969: een historiografische kerstboom waar alle herinneringen, clichés en analyses van de jaren zestig aan worden opgehangen. Voor links is het Maagdenhuis een symbool geworden voor de bevrijding van het grauwe Nederland met zijn verkalkte bestuurselite. Rechts koestert het idee dat de Maagdenhuisbezetting het moment was waarop Nederland capituleerde voor een generatie hedonistische neprevolutionairen. Hoewel de opkomst van een mondiger generatie jongeren al ver voor de *sixties* begon, is zoiets concreets als de Maagdenhuisbezetting een fijn beeld om die ontwikkeling mee samen te vatten. Als de protestactie van destijds symbool staat voor een nieuwe tijdperk, dan komt de recente Maagdenhuisbezetting zeker voor die rol in aanmerking.

De vraag is dan welke maatschappelijke verandering er met de afgelopen Maagdenhuisbezetting samenvalt. Laat ik een voorspelling doen: ooit kijken we terug op deze studentenprotesten als een moment waarop Nederland definitief genoeg kreeg van het idee dat het algemeen belang het beste kan worden gediend door marktwerking. De overtuiging dat publieke goederen als onderwijs en wetenschap zich het beste via wetten van vraag en aanbod laten sturen raakt uit de gratie, het idee dat een publieke instelling bestuurd kan worden als bedrijf en dat burgers vooral consumenten zijn, verliest terrein. Dit soort verandering in een samenleving is vaak al vroeg te proeven op universiteiten, waar wetenschappers betaald worden om de maatschappij onder de loep te nemen, en studenten in opstand kunnen komen tegen de status quo, zonder iets te verliezen te hebben.

Mijn verkenning van de universitaire opstand tegen het marktdenken begon met een kijkje nemen. Op 13 februari 2015 trok een protesterende menigte studenten door de binnenstad van Amsterdam. Ik kon de tocht zien vanaf mijn werkplek, de redactie van weekblad *De Groene Amsterdammer*. Normaal gesproken gaat een journalist op pad om verhalen te vinden, maar hier kwam de geschiedenis aan me voorbij gelopen. Ik hoefde alleen maar naar buiten te gaan en de protestgolf te volgen. Naar het Bungehuis, dat later die week door de politie zou worden ontruimd. Naar het Maagdenhuis, dat prompt daarna werd bezet. Naar het nieuwe Roeterseilandcomplex aan de oostkant van de stad, waar een overleg tussen studenten, docenten en het College van Bestuur werd 'bezet' door de demonstranten. Weer terug naar het Spui waar in het Maagdenhuis de langste universitaire bezetting in de Nederlandse geschiedenis bezig was, die ook weer met politiegeweld eindigde. Zo leerde ik het gaandeweg beter begrijpen, die competente rebellie waartoe de UvA zelf had opgeroepen.

Competente Rebellen volgt grofweg de chronologie van de protestacties. Het verhaal over hoe de universiteit in opstand kwam tegen het marktdenken, wordt voorafgegaan door het eerste hoofdstuk waarin de opkomst van marktuniversiteit wordt geschetst.

Ze komen ook aan het woord, die rebellen zelf. In de periode van de bezettingen en de weken daarna hield ik tientallen gesprekken met actievoerende studenten en docenten, maar ook met sceptici en de bestuurders waartegen het protest was gericht. Samen met veelvuldige bezoeken aan het Maagdenhuis en eerder journalistiek onderzoek naar hoe het marktdenken de wetenschap in zijn greep houdt, vormen die ontmoetingen de basis voor dit boek. Ik heb me laten leiden door wat ik zag en vooral hoorde.

Een paar woorden over de titel. Rector Van den Boom bedacht de term destijds niet zelf. ‘Competente rebellen’ is geleend van Helga Nowotny, voormalig president van de Europese Onderzoeksraad. Nowotny gebruikte de woorden voor slimme onderzoekers die zich niets aantrekken van wat anderen tegen ze zeggen. Mensen die hun eigen pad kiezen en nieuwe ontdekkingen doen. Dat zijn mensen die volgens haar grenzen verleggen, nieuwe inzichten bieden en ons denken doen kantelen. Voor de demonstrerende studenten werd het een geuzentitel. De twee woorden verschenen op spandoeken en werden gebruikt in protestleuzen. Toen politie en ME na zes weken de bezetters uit het Maagdenhuis joegen, galmde het over het Spui, op een melodie die normaal gesproken in het voetbalstadion klinkt: ‘com-pe-tente re-belluh!, com-pe-tente re-belluh!’ Terwijl de bezetters hardhandig richting arrestatiebusjes werden gesleept en op de achtergrond het Maagdenhuis weer werd vergrendeld, wist ik dat ik de titel van mijn boek gevonden had. Hoe die rebellie ontstond, wetenschappers en studenten meesleepte en zicht bood op een nieuwe universiteit, en vooral: waarom dat belangrijk is, wordt duidelijk in dit boek.